

KUR'AN-I KERİM'İN BENGALCE TERCÜMELERİNİN TARİHÇESİ

Mofakhkhar Hussain Khan
Bayero Üniversitesi Kano, Nijerya

Çev. : Mustafa DAĞLI

Hint - Avrupa dil ailesinin doğu grubuna mensup Bengalce, Hindistan'ın bazı bölgeleriyle Bangladeş'te yaşayan 80 milyondan fazla müslümanın konuştuğu bir dildir. Bu dilin adı Bengalce'de Bangla - Başa veya Banga - Başa olarak bilinir. Bengalce güney Asya'da konuşulan en eski dillerden biri olmasına ve bu dilde yazılmış bir çok yazma eser bulunmasına rağmen, Bangladeş'in ne resmî ne de dinî dili olabilmıştır. Müslümanlar 13. yüzyıl başlarında Bangladeş'i fethetmişler ve 18. yüzyıl sonlarına kadar idare etmişlerdir. Bu devrede Farsça devletin hem kültür hem idare ve devletler arası yazışma dili olmuştur. Bunun sonucu olarak Bengalce'de 2500 kadar Farsça kelime bulunduğu bilinmektedir. (1)

Bangladeş'in 13. yüzyıl başında müslümanların idaresine girmesine rağmen, İslamiyet bu ülkeye çok daha önce gelmiştir. İlmî araştırmalar İslamiyet'in Halife Harun Reşid (786 - 809) devrinde ve müslüman idaresinin kurulduğu Kuzey Bangladeş'te yayıldığını ortaya koymuştur. (2) Ne yazık ki hem yeni yerleşen ve hem de İslamiyet'i yeni kabul eden müslümanlar Bengalce'yi dinsizlerin dili olarak kabul ettiklerinden dinî eserlerin Bengalce'ye tercüme edilmesine pek önem vermemişlerdir. Farsça ise resmî ve Arapça'dan sonra da İslamî dil olarak kabul edilmiştir.

Farsça, dört halife devrinde Peygamber (S.A.V.)'in sahabelerinden Selman-ı Farisî tarafından Kur'an-ı Kerim'in tercüme edildiği ilk dil olduğu bilinmektedir. (3) Bunu, Horasan valisi Ebu Salih Mansur bin Nuh (961 - 976) için yapılan tercüme takip etmiştir. (4) Halen 250 kadar Farsça Kur'an tefsiri ve tercümeleri vardır.

1. M. Abdul Hai, «Bengalce» E. I. Yeni Baskı I. cilt, s. 1167.
2. Muhtarîmed Emanku! Hak, Purva Pakistane İslam (Dakka, 1948, s. 10 - 12).
3. J. D. Pearson «El Kur'an : Kur'an tercümeleri», yeni baskı V. s. 429 - 32)
4. Adı geçen eser.

Farsça'nın bu cüretini Türkçe takip etmiştir. 11. yüzyıldan itibaren Farsça Taberî tefsirinden başlayarak Türkçe 70 den fazla tercüme ve bunlarında yüzlerce el yazma nüshaları bulunmaktadır. (6)

Bu uygulamanın zıddına, Bangladeş uleması Kur'an-ı Kerim'in Bengalce'ye tercümesinin küfür olacağı, Kur'an ve diğer dinî eserlerin bu dile çevrilmesinin halkı doğru yoldan ayıracağı kanaatindeydiler. Mamafih, halkın bu görüşe sessizliği uzun sürmemiştir. Farsça ve Türkçe tercüme Bengal müslümanlarınca zaten biliniyordu. Ve bunları 16. yüzyıl başında yapılan Urdu'ca tercüme takip etti. 16. yüzyıl şairi Said Sultan Ofat-ı Rasul adlı meşhur eserinde «İranlılar Kur'an-ı Farsça, Türkler Türkçe olarak öğrenebiliyorlarsa, Bengal halkı onu neden Bengalce öğrenemesin?» sorusunu soruyordu. Bu meşhur şair ve yazar kendisini, Kur'an ve hadis hükümlerini yaymak için kitap yazma işine adadı. Fakat bir kısım halk ve bilhassa ulema sınıfı onu İslamı hindulaştırmakla suçlamıştır. İslamiyetle ilgili kitap yazmağa karşı çıkan bu görüş riyakarlıktan başka birşey değildi. Ve Said Sultan Navi - Vamsa (Peygamberin ailesi) adlı eserini yazmış ve onu diğer eserler takip etmiştir. (7) Bunlar arasında Şeyh Paran (1650 - 1715) ve Muttab'î (1575 - 1660) Nasihatname ve Kifyet-el Musallin adlı eserleriyle tanınmış şahsiyetler olarak zikredebiliriz. Nasrullah Han (1560 - 1625) Şeriat-Name ve Musar Sawal (Musa'nın Soruları) ve Hidayet-el İslam adlı eserlerini yazmıştır. Bunları İslamın değişik yönleriyle ilgili birçok eser takip etmiştir. (8) Bu eserlerin yüzlerce el yazma nüshaları Bangladeş ve Hindistan'ın batı Bengal bölgesinin mühtelif kütüphanelerinde mevcuttur. Fakat ne yazık ki bir tek Bengalce Kur'an-ı Kerim tercümesine bu güne kadar rastlanmamıştır.

Bangladeş, müslüman bir devlet iken 1757 de İngilizlerin egemenliği altına girmiş ve Şiraziddullah'ın Plasi savaşında yenilmesi müslüman halka yalnız politik ve ekonomik değil aynı zamanda dinî bir sarsıntıyı da beraberinde getirmiştir. Mektep ve medreseler devletin malî desteği olmadığından kapanmış ve yerini batı tipinde

3. Zeki Velidi Togan, «Kur'an-ı Kerim'in ilk Türkçe tercümeleri» «İslam Tetkikleri Ens. Dergisi IV (1964), 1-9 ve J.K. Birge, «Kur'an'ın Türkçe tercümeleri», M.W. XXI (1938), 394 - 99.
7. Said Sultan, Navi - Vamsa Dakka, Elyazma, Bengal Akademî Kütüphanesi
8. Muhammed Emanu Hak, Müslüman Bengal Edebiyatı, Tercüme Ali Eşref (Karaçi, 1958)

lâik eğitim kurumlarına bırakmıştır. Bu arada birçok hristiyan misyonerler halkı hristiyanlaştırma teşebbüslerine başlamışlar ve bu teşebbüsler sadece hinduları değil aynı zamanda Bengal müslümanlarını da hedef almıştır. Bu hristiyan misyonerlerinin en meşhuru Bapist Misyonerler Derneği başkanı William Carey'dir. (9) Carey 1793 te Bengal'e gelip ve müslüman halka Kur'an-ı Kerim'i anlayıp anlamadıklarını sorduğu zaman, hatıratında yazdığına göre, cevap, «Kur'an-ı Kerim Arapça olduğu için hiç kimse anlamıyor» şeklinde olmuştur. Daha sonra şu soruyu yöneltmiştir : «Öyleyse ona nasıl itaat edebiliyorsunuz ve niçin müslümansınız ?» (10)

Serampore Misyonerliği olarak bilinen Carey'in misyonerlik faaliyetleri kendisinden sonra gelen misyonerlerce daha etkili hale getirilerek devam ettirilmiştir. (11 - 12) Dinî telkinlerine yardımcı olmak üzer bu misyonerler Bengalce İncil ve hristiyanlıkla ilgili kitap ve risaleler yayınlamışlar, aynı zamanda İslâm'a, onun Peygamberine ve kitabına meydan okuyan birtakım kitaplarda yazmaktan geri kalmamışlardır.

Hristiyan misyonerlerinin İslamî hedef alan bu faaliyetleri dinî liderler arasında birtakım tepkilere sebep oldu. Bunlar arasında önde gelen liderlerden Hacı Şeriatullah'ın (1764 - 1840) Farajî hareketi olarak bilinen direnişi, misyonerlerle doğrudan mücadele etmekten ziyade müslümanların dinî inanç ve durumlarını kuvvetlendirmeyi hedef alıyordu. Ölümünden sonra bu mücadeleyi oğlu Dudu Miyah (1819 - 1862) sürdürdü. Hacı Şeriatullah'ı Mevlana İmamüddin (1788 - 1859), Mevlana Sufi Nur Muhammed (1790 - 1861) ve Mevlana Kiramet Ali (1800 - 1873) takip etti. (13) Ne yazık ki bu dinî liderlerden hiçbiri Kur'an-ı Kerim'i Bengalce'ye tercüme etmeye teşebbüs etmemiştir.

1777 de Fars - Arap ve Bengal harflerinin meşhur şarkiyatçı Sır Charles Wilkins tarafından matbaaya uygulanması dinî ede-

9. John Clark Marshman, Serampore Misyonerliği Tarihi ve Carey Devri ve Hayatı, 2 Cilt (Londra, Longman, 1859).
10. «Carey'in Elyazma Hatıra Defteri» Londra Kayıtları Baptist Misyoner Derneği.
11. Detaylı bilgi için, Marshman, Carey'in Hayatı ve Devri'ne bakınız.
12. Değişik Misyoner dernekleriyle ilgili fazla bilgi için İngiliz Kilisesiyle bağlantı Bengal Misyonerleri El Kitabına bakınız. James Long. Ayrıca Kuzey Hindistan'da Eğitim Faaliyetleri (Londra J.F. Shaw, 1848)
13. Hak, Purva - Pakistane İslam, s. 144 - 50.

biyat alanında çok büyük kolaylıklar sağlamıştır. (14) Kur'an-ı Kerim'in bazı bölümlerinin Mirza Kâzım Ali tarafından yapılan ilk Urduca tercümesi'ni İngiliz Şarkiyatçı John Gilchrist 1802 - 1803 yıllarında kendi matbaasında basmıştır.

Bu hücumkâr hristiyanlaştırma teşebbüslerine cevap ve tepki olmak üzere Bengal müslümanları tarafından az sayıda matbaalar kurulmuştur. Bunların en önde geleni Munşi Hidayetullah olmuş ve onu da 1820 lerin başlarında kendi matbaasını kuran Munşi Abdulah takip etmiştir. 1824 te Hindistan'da, Arapça metin ve Şah Abdulkadir'in Urduca tercümesi ile birlikte Mazi-el Kur'an adıyla Kur'an-ı Kerim'in ilk baskısı yapılmıştır. Abdullah'ın Ahmedî matbaası 19. yüzyıl sonlarına kadar faaliyetini sürdürmüş ve islami edebiyat alanında aktif bir rol oynamıştır. Bu matbaa aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'in Bengalce ilk tercümesinin basıldığı yer olma şerefine de nail olmuştur. Şimdi Bengalce tercümelere dönelim.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, uzun bir zamandır Bengal müslümanları kendi dillerinde Kur'an-ı Kerim tercümesi olmasını arzuluyorlar ve buna da ulema sınıfı karşı çıkıyordu. Nihayet Fatiha Suresi, 30. cüz (Amme) le birlikte (Bangalce'de Ampara denilir) elde bulunan Urduca tercümelere dayalı olarak Golam Ali Ekber tarafından tercüme edildi. Bu tercüme 1868 de Aşgar Hüseyin tarafından Ahmedî matbaasında basıldı. Bir veya iki Arapça ayeti Bengalce tercüme ve onu da kısa bir şerh takip eder.

Bu eserin eksik bir nüshası Bengaldeş Kulna doğumlu edebî araştırmacı Abdullah Han tarafından bulunmuş ve şimdi bu eser Dakka'da yayınlanan haftalık Arafat Dergisi başyazrı Abdurrahman'ın şahsî koleksiyonundadır.

Aşgar Hüseyin'in tercümesine hemen hemen çağdaş olan diğer bir Amme cüz'ü tercümesi de Amirüddin Vasunya tarafından yapılmıştır. Bu eser tarihsiz, 12 lik formlar halinde olup, Kalküta'da ilk taş basma matbaalarından birinde basılmıştır. (15) Bu eserin hiç bir nüshası mevcut değildir.

Kur'an-ı Kerim'in Bengal'ce tam tercümesi, Ruam Mohan Roy (1772 - 1833)'un kuruculuğunu yaptığı Brahma Samaj Nava-

14. Müfekkîr Hüsehîm Han, 1866 ya kadar Bengal Matbaacılığı Tarihi (Doktora tezi, Londra Üniversitesi, 1976).
15. Rangapur Shahiyat Patrika, (1908, s. 168)

vidhan fırkası lideri Keşap Kandra Sen'in teşvikiyle Brahmin Bhai Girish Kandra (1835 - 1910) tarafından yapılmıştır. Bu eser isim-siz olarak üç bölüm halinde basılmıştır. 384 sayfa olan birinci bölüm 1881 de Bengaldeş'in Şerpur şehrinde, 385 den 760. sayfaya ve 761 den 1201. sayfaya kadar olan 2. ve 3. bölümleri 1882 - 1886 yılları arasında Kalküta Vidhan matbaasında basılmıştır. 1887 de bir cilt haline getirilmiş ve 1907 de Mangalgañj Misyoner matbaasında yeniden gözden geçirilip düzeltilerek bir baskısı daha yapılmıştır. Mevlana Muhammed Ekrem Han'ın önsözünü yazdığı bu eserin 4. baskısı 1936 da yapılmış ve bir müddet basımı durduktan sonra eserin 3. baskısı 1977 de Jinuk Pustika tarafından yeniden yapılmıştır.

I. baskının II. bölümünün sonunda isimsiz çevirici, tercüme-yi anlaşılmasız ve biraz da zor hale getirmesine rağmen, aslına bağlı kalmak için Kur'an-ı Kerim'i edebî bir şekilde tercüme ettiğini bildirmektedir. Eser çok tutulmuş ve bir çok okuyucu çevirmene, takdirlerini bildiren ve ismini açıklamasını isteyen birçok mektup yazmışlar ve bunların bir kısmı halkın daha kolay anlaması için eserin sadeleştirilmesini istemişlerdir. (16) Bir gayri müslime ait olan bu eser müslümanlarca sürpriz olarak karşılanmış ve çevirmene Arapça öğreten Mevlana Alimüddin ve başkaları tarafından övgüye lâyık görülmüştür. Kur'an tercümesine ilaveten Girish Kandra Sen İslam'ın değişik yönleriyle ilgili Bengalce 30 kadar eser tercüme etmiş ve yazmıştır.

Aynı devrede yerli bir hristiyan olan Philip Biswas da Kur'an tercümesi üzerinde çalışmış ve 1892 de 10 dan fazla bab'a ayrılmış önemli bölümleri ihtiva eden bir Kur'an tercümesi yayınlamıştır. Hercules matbaasında Kalküta Yerli Hristiyanlar Eğitim Derneği tarafından bastırılmıştır. Bu çalışmanın asıl hedefi hristiyanlığın gerçek din olduğunu anlatmak olmuş ve bundan dolayıdır ki eser müslümanlar arasında pek rağbet görmemiştir. 1908 de Papaz William Goldsack tefrika halinde bir başka tercüme eser yayınlamıştır. (17) Elif Lâm Mim'le başlayan (I. cüz) 41 Lower Circular Road, Kalküta'da, Amme cüz'ü ise Baptist Misyoner matbaasında Hristiyan Edebiyatçılar Derneği Bengal Şubesi tarafından kuarto olarak bastırılmıştır.

16. Girishchandra Sen, Kur'an, 3. baskı (Kalküta, 1907), ilave

17. Bu tercümenin bir sayfasının kopyesi için S.M. Zwemer'in «Kur'an tercümeleri» (1915), 254 - 55 sayfaya bakınız.

Kur'an-ı Kerim'i tercüme eden diğer bir gayri müslim Kiran Gopal Singh adlı bir hindu 1908 de Amme cüzünü yayınlamıştır. Çeviricinin önsözünde ve yayıncının ilanında birinci bölümün yayınlandığı anda Kur'an'ın tamamının tercüme edildiği ve birinci bölüm halk arasında rağbet gördüğü takdirde diğer kısımların da basılacağı bildirilmiştir. Bu tercüme de okuyucu tarafından tutulmamış ve dolayısıyla diğer kısımları da basılmamıştır.

Kur'an-ı Kerim'i tamamen Bengalce tercüme etmeye teşebbüs eden ilk müslüman Mevlevî Naimüddin Muhammed olmuştur. 400 sayfadan ibaret olan birinci cilt 1981 de ikinci cilt ise ertesi yıl yayınlanmıştır. 1908 de 10. cüz baskıda iken Mevlevî vefat etmiş, 1909 da oğulları 22. cüz'e kadar yayınlamağa devam etmişlerdir. Mevlevî Naimüddin'in baskısında Arapça metinleri tercüme, bunu da daha küçük harflerle yazılmış bir şerh takip eder.

Meslekten yetişme üstün yetenekli avukat Han Bahadır Taslimüddin Ahmed Amme cüzünü tercüme etmiş ve bu eser Riazüddin Ahmed tarafından Riazü'l-İslam matbaasında 1908 de basılarak yayınlanmıştır. Eserin önsözünde yazar Kur'an'ın tamamının tercüme edildiğini uygun bir zamanda yayınlanacağını bildiriyordu. Bahsettiğimiz tercüme üç fasıkül halinde Doğu Matbaacılık ve Yayıncılık Limited Şirketi tarafından Kalküta'da 1922, 1923 ve 1925 yıllarında basılıp yayınlanmıştır.

Kaydetmeğe değer bir tercümede Mevlana Abbas Ali (1859-1932) tarafından yapılmıştır. Bu eser Kalküta Altafi matbaasında 976 sayfa oktav olarak basılmış ve yazarın bizzat kendisi tarafından yayınlanmıştır. Bu tercümede Arapça metni, Şah Rafiüddin'in Urduca ve kendisinin de Bengalce tercümesi takip eder. Dış ve iç kenarlarda Bengalce ve Urduca şerhler vardır. Bu eser 5 defa basılmış ve 5. baskısı 1939 da gerçekleştirilmiştir.

Tangail Lisesi'nde Arapça ve Farsça öğretmeni Handaker Ebul Fazıl Abdul Kerim Kur'an-ı çok kolay bir dille şerhederek tercüme etmiş, bu eser 1915 de 30 bölüm halinde yayınlanmıştır.

Ulinya Barisal doğumlu Fazlur Rahim Kadhuri Mişkat-el Meşabih'in Bengalce tercümesiyle meşhur olmuş ve bu eserin 1929 da yayınlanan 2. baskısında yazar ileri bir tarihte iki cilt halinde 1-

15 ve 16 - 30. cüzleri ihtiva eden Kur'an tercümesini de yayınlıya-
cağını açıklamıştır. Bahsettiğimiz tercümelerin tersine bu tercü-
mede Arapça metin yoktur.

Hindistan Özgürlük Hareketi tarihinde meşhur Mevlana Mu-
hammed Ekrem Han, Ali Por hapishanesinde siyasi tutuklu iken
Kur'an-ı Kerim'i tercüme etmeğe başlamış ve Amme cüzü kendi-
si hapiste iken yayınlanmıştır. Diğer bölümler bunu takip etmiştir.
Nihayet Kur'ân-ı Kerim'in tamamı 1958 ve 1959 yıllarında 5 cilt
olarak neşredilmiştir. Bu eserde Arapça metnin altında Bengalce
tercüme ve her sayfanın altında kısa şerh ve notlar vardır. Sade
bir Bengalce ile yazılmış olup ritmik bir usluapta oluşu esere ayrı
bir güzellik katmıştır.

Bahsettiğimiz eserlerin hepsi, Hindistan'ın bağımsızlığını ka-
zarimasından önce tamamlanmıştır. Bu, yeni edebî gayretlerin, ye-
ni yayıncılık firmalarının kurulmasını ve değişik yayın faaliyetle-
rinin başlamasını teşvik etmiştir. Buraya kadar bahsettiklerimiz
1947 de batı ve doğu olmak üzere ikiye bölünen Bengal ile ilgili-
dir. 1947 den itibaren onar yıllık aralarla Kur'an-ı Kerim'in çok
sayıda tercümesi yapılmıştır. (18). Bu tercümelerin birçoğundaki
edebî yetersizlik, Kur'an'ın ilmi olarak incelenmesi ve edebî mü-
kemmellik taleplerini karşılayan standard bir Bengalce tercüme
gittikçe artan bir arzuyu doğurmuştur. Bu görüşün ileri gelenle-
rinden Şair Abdul Kadir bu işi üstlenmek için 1962 de İslam Aka-
demisi'ne mürâcat etmiştir. (19) İslam Akademisi (yeni adı Beng-
ladeş Dakka İslam Kurumu'dur) bu teklifi kabul etmiş ve bu pro-
je üzerinde beraber çalışmak üzere ilmi bir heyet teşkil etmiştir.
Neticede Kur'an tercümesi 3 cilt halinde 1967, 69 ve 71 yıllarında
yayınlanmıştır. (20) Birçok kimsenin nazarında bu yeni tercüme
umulanı vermemiştir. Onlar, bu tercümenin, tek tek bilim adam-
ları tarafından yapılan daha önceki tercümelere göre sarahatten
yoksun olduğunu, Bengalce tam karşılığı olmasına rağmen çok
sayıda Arapça kelime bulunduğunu, Arapça metnin mükemmelli-

18. Yazarın yakında çıkacak «Kur'an-ı Kerim'in Tarihi Bibliyografyası» adlı
eserinde Bengalce Kur'an tercümesinin tam bir bibliyografyası veril-
miştir.

19. Abdul Kadir, »Kur'an majider Bamla anuvad», Patrika İslam Akademisi
cilt I (1962), s. 131 - 32.

20. Kuranul Kerim (Dakka, 1967), önsöz.

ğinin ve zenginliğinin iyi değerdendirilemediğini ileri sürmüşlerdir. Bu tepki yüzünden Kur'an-ı Kerim'i Bengalce'ye tercüme etmek için ferdi gayretlerin, onun ebedi hükümlerine sadık kalınarak yeni teşebbüslerle devam edeceği inancındayız.

Bu makale The Muslim World —İslam Dünyası— adlı Nisan 1982 tarih ve cilt 72, 2 sayılı dergiden alınmıştır.